

ADALÉKOK HORVÁTH BARNÁ: NEMZETKÖZI JOG (1949) C. TÖREDÉKES JEGYZETÉNEK TÖRTÉNETÉHEZ

Révész Béla
egyetemi docens

Szegedi Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Kar

Horváth Barna Szegedről Budapestre kerülésének történetét számos forrásból - jelen kötet több tanulmánya nyomán is - ismerhetjük. Ezek eltérő részleteik ellenére közősek abban, hogy Horváth Barna tudományos karrierje kényszerpályára sodródott 1949-ben a Nemzetközi Jogi Tanszék élére történő kinevezésével.

Elég itt Nagy J. Endrének Szabó Józseffel folytatott beszélgetéséből idézni: „Horváthot egy akadémiai bizottság alelnökévé nevezték ki, amely 1945-től véleményezte az egyetemi tanári kinevezéseket. 1949 tavaszán, amikor már Moór Gyula visszavonult, Horváthot bekérte a Jogi Kar akkori dékánja, Mártonffy Károly. Horváth azt hitte, azt fogja vele közölni, hogy ő lesz Moór utódja, de ehelyett megmondta neki, hogy a filozófia, s így a jogfilozófiai tanszék is ún. „világnézeti tanszéknek” minősül, amelyeket már csak marxisták vezethetnek, ezért terjessze elő Szabó Imrét. Szabó - akit ekkor még senki sem ismert -, az igazságügyi minisztérium törvényelőkészítési főosztályán dolgozott. Tudták róla, hogy kommunista, ezért, féltek tőle. Horváth Barna ijedtében igent mondott. Nem sokkal később, 1949. november 19-én pedig emigrált Ausztriába.”¹

Arra, hogy a nemzetközi jog oktatása körül milyen lényeges hiányosságokat fedezett fel a korabeli kari vezetés, érdemes felidézni az 1970-ben megjelent egyetemtörténeti monográfia² vonatkozó megállapításait:

„A jogi oktatás tárgyainak zömében - s az elméleti tárgyakban is - a népi demokratikus fejlődés első szakasza lényeges változást nem hozott: alapjában véve a háború előtt kialakított tananyagot tanították és kérték számon. (...)

Az elméleti tárgyak oktatóinak személyében változás nem következett be: a Nemzetközi Jogi Tanszéken Gajzágó László (1883-1953) volt a tárgy előadója. Munkásságának értékelésével a magyar nemzetközi jogtudomány még adós. Tananyagával kapcsolatban annyit mégis megjegyezhetünk, hogy a nemzetközi tételes jog anyagának megfelelő áttekintését, a pozitív jogszabályok elemzését adja, emellett az elméleti problémák megoldását is elvégzi az adott időszak sajátosságainak megfelelően. (...)

Az elméleti tárgyak oktatása főképpen előadások formájában történt: a nemzetközi jogot öt órában adták elő. Emellett volt heti háromórás szeminárium. Ez azonban

¹ NAGY J. Endre: *Szabó József életinterjú*. In: Révész Béla (szerk.): „Most megint Európában vagyunk...” Szabó József emlékkönyv. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2014. 131. o.

² *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története: 1945-1970*. [főszerk. Sinkovics István; előszó Nagy Károly]. – Budapest : ELTE, 1972. 760 p.

nem volt minden hallgató számára kötelező, és nem biztosította a hallgatóság egésze számára az intenzív tanulást.

E tárgy oktatásával kapcsolatban azt lehet leszögezni, hogy a polgári tudományos fejlettségi szinthez viszonyítva a Nemzetközi Jogi Tanszék színvonalasabb oktatást biztosított, mint egyéb tárgyak tanszékei. Az oktatószemélyzet azonban ennek ellenére nem volt alkalmas arra, hogy megfeleljen a társadalmi fejlődés újabb követelményeinek. (...)

Az 1948. évi reformban a tantárgyi változások főképpen az elméleti tárgyak területén jelentkeztek. A nemzetközi jog tantárgya megmaradt, de bizonyos változásra utal Gajzágó László igénye, amennyiben ő a nemzetközi jog közjogi szemléletét kifogásolva a nemzetközi magánjog és a nemzetközi közigazgatási jog előadását is szükségesnek tartotta. ”

Gajzágó Lászlót a Kar még 1936-ban hívta meg a nemzetközi jog professzorának. 1948-ban dékánná választották, de betegsége miatt ezt nem vállalta. 1949-es nyugdíjazásában nyilván szerepet játszott – és mindez Horváth Barna közlendő jegyzetének történetével is összefügg – Gajzágó Lászlónak az a feljegyzése³, amelyet a Kari Tanács 1948. június 23-i ülésére készített. Ez tulajdonképpen „igazoló jelentés” volt azokra a bírálatokra válaszolva, hogy miért csak a két világháború közötti, „polgári szemléletet” tükröző tankönyvek, jegyzetek állnak még mindig a hallgatók rendelkezésére.

Gajzágó „részbeli elavultságukra és részbeli hiányosságukra való felhívás mellett” három könyvet tartott használhatónak az addig létezett kézikönyvek közül „azon hallgatók számára, akik az előadásokat nem hallgatják”. Ezek:

Csara János: A tételes nemzetközi jog rendszere, Bp. 1901.

Buza László: A nemzetközi jog tankönyve, Bp. 1935.

Faluhelyi Ferenc: Államközi jog, Pécs, 1936.

Gajzágó némiképp mentegetőzve tette hozzá, hogy „előadó tanár tíz éven át készült, terjedelmes nemzetközi jogi kézikönyvének egyik kézirat példánya a Budapest ostroma alatt teljesen leégett lakásán pusztult el, másik példánya a kinyomtatás céljaira más helyre vitelve onnan mindeideig nem került elő”.

Feljegyzése végén pedig egyértelművé tette az oktatott tankönyvekkel kapcsolatban felhozott vádak képtelenségét: „Fasiszta, kapitalista, antidemokratikus vagy klerikális nemzetközi jog alig képzelhető, a nemzetközi jog az államok összessége által, egyhangúsággal, 500 év alatt kifejlesztett szokásjog vagy több állam által kötött nemzetközi szerződéseken alapuló partikuláris nemzetközi jog lévén és sohasem egyetlen állam diktátuma vagy 450 év óta a Szentszék befolyásolásával alkotott jog”.

A fenti affért követően került sor Gajzágó László kényszerű távozására, több professzortársával egy időben. Ismét az egyetemtörténeti monográfiából idézve:

„A Kar összetételében 1949 őszén további személyi változások következtek be. A jog-akadémiák megszüntetése és a debreceni tudományegyetem Jog- és Államtudományi Kara szüneteltetésének elrendelése miatt több oktató került Karunkra: közülük Boleraczký Lorántot a Nemzetközi Jogi Tanszékre, Tóth Jánost pedig az Államtani Tanszékre nevezték ki intézeti tanárnak. 1949 őszén történt meg az Általános Állam- és Jogelméleti Tanszék

³ „Tájékoztató a nemzetközi jogból használatra ajánlható magyar kézikönyvek felől”. A feljegyzés Boleraczký Loránd megőrzésében maradt fent.

betöltése: erre az állásra a Kari Tanács nyílt szavazással egyhangúlag Szabó Imre miniszteri tanácsost hívta meg. *A nemzetközi jog előadójának Horváth Barna szegedi jogfilozófiai professzort hívták meg, akinek külföldre távozása után Boleraczky Loránt látta el az előadásokat*, majd az 1950. január 18-i kari ülés Szász Istvánt bízta meg a nemzetközi jog előadásával. 1950 őszétől azután Hajdu Gyula tanszéki jogú előadó látta el a nemzetközi jog tárgyának előadását. A Nemzetközi Jogi Tanszékre Nándori Pált, majd Mihályi Zoltán Mariót nevezték ki gyakornoknak. 1952-ben került a tanszékre tudományos kutatónak Haraszti György.”

Boleratzky Loránt kulcsszereplője lett a fennmaradt nemzetközi jogi jegyzetnek. A tanszékre tulajdonképpen egy időben, 1949-ben kerültek és mintegy két hónapot dolgozhattak együtt. Amint visszaemlékezett ezekre az időkre, az ő szerepe elsősorban a nemzetközi jogi szemináriumi ülések előkészítése és az ezeken való részvétel volt. Ekkor kezdett Horváth Barna „igen alapos nemzetközi jogi jegyzetének a korrektúrájával” foglalkozni. Kiadásra azonban soha nem került sor.

A Kari Tanács 1949. december 14-én tartott ülésének jegyzőkönyve⁴ szerint 10. napirendi pontként tárgyalta „Dr. Horváth Barna volt tanszéki jogú mb. előadó eltűnésé”-nek kérdését. Mártonffy Károly dékán bejelentette be, hogy Horváth Barna „november 24-én nem tartotta meg előadását és az a gyanú merült fel, hogy jogosulatlanul elhagyta az ország területét”. Ezért a dékán a nemzetközi jogi előadások megtartására ideiglenesen Szász István ny. r. tanárt, a szemináriumok megtartására pedig Boleratzky Loránd jogakadémiai tanárt kérte fel. A dékán egyben bejelentette a Kari Tanácsnak, hogy – az ekkor már Bécsben tartózkodó – Horváth Barna ügyében az Államvédelmi Hatósághoz kíván fordulni.

Ami pedig a tananyagok utóéletét illeti, Gajzágó László nyugdíjazását, Horváth Barna disszidálását illetve Boleratzky Loránd gyorsan bekövetkezett eltávolítását követően – az egyetemtörténeti monográfia szerint – „a nemzetközi jog oktatása és marxista szellemű tananyagának kialakítása jelentékenyen előrehaladt, miután Hajdu Gyula vette át a tanszék vezetését”.⁵ Az előrehaladást jelezte, hogy rövidesen új jegyzet jelent meg⁶, „*a jegyzet tapasztalatait felhasználva pedig a népi demokráciák közül nálunk készült el az első nemzetközi jogi tankönyv*”⁷ Ennek szerzői már a tárgyalt időszakra jellemző ideológiai célok megvalósítását vállalták fel: „A tankönyvírásnál a szerzők feladatul tűzték ki, hogy 1. lehetőleg a nemzetközi jog teljes anyagát öleljék fel, 2. *a tananyagot a marxista világnézet alapján dolgozzák fel, és harcoss határozottsággal verjék vissza az áltudomány ellensége és téves tanait*”.

Boleratzky Loránd tehát hiába fejezte be a jegyzet korrektúrájának munkáját, az soha nem jelenhetett meg. Személyes közlés szerint „1966-ban, amikor Amerikában meglátogattam Barnát, el akartam vinni neki a kéziratot, de az végül mégis itthon maradt”. A fragmentumok tehát a többszörös véletlennek és Boleratzky Loránd gondos megőrzésének köszönhetik jelen közlésüket. Nem teljes és egységes jegyzet maradt tehát fent, inkább

⁴ Jegyzőkönyv a Pázmány Péter Jog- és Közigazgatástudományi Karának 1949. évi december hó 14-én tartott IV. rendes üléséről. 1470/1949-50. d. sz.

⁵ Hajdú Gyula 1948-ban az államtan a politikai rendszerek történetével című tárgy előadására kapott megbízást. 1950-től lett a nemzetközi jog előadója, 1951-től pedig egyetemi tanár.

⁶ *A nemzetközi jog*. Egyetemi jegyzet. Szerzői: HAJDU Gyula, BUZA László, FLACHBART Ernő. I-II. Tankönyvkiadó. Budapest, 1951-1952

⁷ *Nemzetközi Jog*. Egyetemi tankönyv. Szerzői: Hajdu Gyula (szerkesztő), BUZA László, FLACHBART Ernő, VITÁNYI Béla. Tankönyvkiadó. Budapest, 1954.

csak jelzésértékű szövegek. A rossz minőségű papíron egyébként is meglátszanak az elmúlt közel hét évtized hányattatásainak nyomai, nehezen olvashatók a betűk is, miközben olykor kivehetők Boleratzky Lorándnak ceruzával a baloldali lapszélre írt korrektúrajelei. A jegyzet második része kéziratban is fennmaradt, az olvashatóság érdekében a korrektúra helyett ezt közöljük.

A „Bevezető”-vel induló nyolc oldalas rész a „Delegációs elméletek”-kel zárulva befejezetlen. A „Dolgok”-kal induló második rész a 38.-tól az 51.-ig terjedő számozott oldalakat tartalmazza és „Az államok időbeli hatáskörének elhatárolása” című befejezetlen alcímmel ér véget. A jegyzettöredék szakmai minőségét a keletkezésekor rendkívüli történelmi helyzetre és szerzőjének kis híján tragikusra fordult sorsára tekintettel érdemes megítélni. Köszönet Boleratzky Lorándnak, hogy hozzájárult a dokumentumnak az Emlékkötetben történő közléséhez.

A kézirat nem tartalmaz tartalomjegyzéket, ez a fennmaradt anyag nyomán rekonstruálható:

BEVEZETÉS

A nemzetközi jog természete

- Közjog-e a nemzetközi jog?
- Nemzetközi magánjog
- Jog-e a nemzetközi jog?
- Legfejlettebb nemzetközi eljárás
- A nemzetköz jog fogyatékoságai

A nemzetköz jog forrásai

- Szokásjog
- Szerződés
- Általános jogelvek
- Bírói gyakorlat
- Jogtudósok véleményei

A nemzetköz jog és az állami jog

- Dualizmus
- Monizmus
- Primátus
  - Állami jog primátusa
  - Nemzetközi jog primátusa
- Át nem hatolási kompromisszum
- Gyakorlat
  - Állami bíróság előtt
  - Nemzetközi bíróság előtt
- Egyes államok gyakorlata
  - Brit
  - Amerikai
  - Európai kontinentális
- Állam nemzetközi autonómiája
  - Transformációs elmélet
  - Delegációs elmélet

(...)

Dolgok

Terület

Területi hatáskör (érvényességi kör)

A nemzetköz jog területi érvényessége

Az államok területi hatáskörének elhatárolása

Államterület

Határok

Nemzeti vizek

Parti tenger

Úszó államterület

A területi hatáskör korlátozásai

Területi korlátozás és államszolgálat

A dologi konstrukció ismérvei és bizonytalansága

A gyakorlat haszontalansága

Észak-atlanti Halászati Jogok

Wimbledon

Hüningen és Felső Szavója

Aaland szigetek

A szolgalmi jogok bírálata és az azt megközelítő területhasználati jogok

Államok területe

Nyílt tenger

Szabadsága

Jogrendje

Hadihajók ellenőrző szerepe

Jogi helyzete

El nem foglalt szárazföldi területek

Államközösségi területek

Idő

Időbeli hatáskör (érvényességi kör)

Nemzetközi jogilag fontos időpontok és határidők

Nemzetközi szerződések hatálybalépése

Szerződések visszaható ereje

Időközi nemzetközi jog. Palmas eset

Szerződések érvényének megszűnése

Tartós nemalkalmazás. Szokásjog hatálybelépése

A nemzetközi jog alkataból folyó időbeli érvényhatárolás

Körülmények életbevágó változása (a clausula rebus sic stantibus)

A doktrína mellőzése a gyakorlat által

A záradék működése

Háború kitörése

Postliminium

Az államok időbeli hatáskörének elhatárolása

[itt megszakad a kézirat]